

ILMIY-TEXNIK TADQIQOTDA GIPOTEZA FENOMENINING O'RNI

Muxitdin Nazarov

*Falsafa fanlari nomzodi, dotsent
Andijon mashinasozlik instituti
“Gumanitar fanlar kafedrası”*

Rustamjonov Abdumalik

*Andijon mashinasozlik instituti
“Avtomobilsozlik” fakulteti
AT yo'nalishi 3-kurs
K-70-21-guruh talabasi*

Muammoli vaziyatni belgilash fikrlashga doir harakatni, amalni, mulohazalarni yoyishning boshlang'ich asosi hisoblanadi. O'rganilayotgan maqsadlarda kerakli axborotning va insonning bilimlari tegishli ma'lumotlar olishga yetishmasligi vaziyatning noaniqligini kuchaytirib yuboradi. Oqibatda esa, izlanuvchi o'z maqsadiga yetaklovchi ko'plab muqobilliklarga duch keladi. Bunda u mazkur muqobil g'oyalarning ichidan izlanayotgan maqsadlarga olib boruvchi eng adekvatrog'ini tanlashi kerak bo'ladi. SHuning uchun ham yangi g'oyalarning muqobilini tanlashga doir fikrlash amallari muammo tushunchasining funktsional vazifalarining mohiyatini tashkil qiladi. Bu esa fikrlashning muammoviylikining o'ziga xos xossalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Har qanday ilmiy-ijodiy faoliyat muammodan boshlanadi. SHuning uchun ham ilmiy-ijodiy faoliyatda muammo muayyan bilimlarning rivojlanishi natijasida ob'ektiv tarzda yuzaga keladigan, yechimini topish muhim amaliy yoki nazariy ahamiyatga ega bo'lgan masala yoki masalalar majmui sifatida namoyon bo'ladi.

Gipoteza. *Ilmiy tadqiqot va ijodiy faoliyat inson intellektual salohiyatini yuksaltiruvchi omillar bo'lib, bular orqali insonning biladigan haqiqati ham bilimdan iborat bo'ladi, aql esa ilmdan quvvat oladi va shuning bilan birga ilm ham egallanadi.* Bu jarayonda gipotezaning o'rni beqiyos hisoblanadi. Ayni shu ma'noda, S.Yu.Saurov “Gipoteza fenomeni nazariyani yaratishning dastlabki bosqichidir”¹, deb yozadi. Mazkur fikrda gipotezaning dinamik xususiyati yoritib berilgan bo'lsa-da, uning ehtimoliy asoslarga tayanishi ochib berilmagan. Zero, ilmiy-ijodiy faoliyatda gipoteza orqali tadqiq etilayotgan muayyan hodisaning ehtimol tutilgan yangi asoslari va sabablari haqidagi farazlar, taxminlar, fikrlar muhim o'rinni egallaydi.

¹ Сауров С. Ю. Научная гипотеза в контексте методологии естествознания / С. Ю. Сауров. - Киров : ВятГГУ, 2009 (Киров : Старая Вятка). - 166 с.

Gipoteza deganda yangi ilmiy izlanish jarayonida dalillarning mohiyatini tushuntiruvchi qonun mavjudligi haqidagi asosli taxmin ko'zda tutiladi. Gipoteza odatda olimlar tomonidan ilmiy muammoning qo'yilishiga sabab bo'lgan ilmiy dalillarni taxminiy tushuntirish maqsadida ham ishlab chiqiladi. Bunda gipoteza nazariy va empirik talablarga javob berishi talab etiladi. Agar bunday tekshirishning iloji bo'lmasa, gipoteza ilmiy jihatdan asossiz, deb topiladi. I.Saifnazarov, G.Nikitchenko, B.Qosimovlarning ta'kidlashicha, "Ilmiy ijod jarayonida gipotezalarning to'g'riligi, ziddiyatsizligi bir necha karra sinovdan o'tkaziladi. Tekshiruvlarning ijobiy natijasi gipotezaning to'g'riligini tasdiqlaydi yoki gipoteza haqqoniy ilmiy nazariyaga aylanganini ko'rsatadi. Bu ilmiy ijodning tantanasi, chinakam ilmiy kashfiyotdir. Ilmiy ijodda teran, mazmunli gipoteza ilmiy bilimning o'sishi, fanda prognoz va bashorat qilish, ilmiy qonunni kashf etish va nazariya yaratish uchun pishiq poydevor bo'lib xizmat qiladi"². Bu fikrdan ma'lum bo'ladiki, gipoteza asosida inson bilimsizlikdan bilimga, nomukammal va nohaqqoniy bilimdan mukammal va haqqoniy bilimga, dalillarni o'rganishdan ob'ektiv mavjudlikning ichki mantig'ini bilishga, ilmiy nazariyani shakllantirishga, bir nazariyadan bilimning yuqori darajasidagi boshqa nazariyaga o'tish imkoniyatiga ega bo'ladi. Leybnits: "Agar gipoteza quyidagi uch shartni qanoatlantirsa, u asosli bo'ladi: birinchidan—u sodda bo'lsa; ikkinchidan—ko'p sonli hodisalarni tushuntirsa; uchinchidan—yangi hodisalarni bashorat qilishga yordam bersa"³,—deb ta'kidlaydi. Mazkur uchta shartning oxirgisi aynan ilmiy-ijodiy faoliyatda namoyon bo'luvchi gipotezaning mazmun-mohiyatini ifodalaydi.

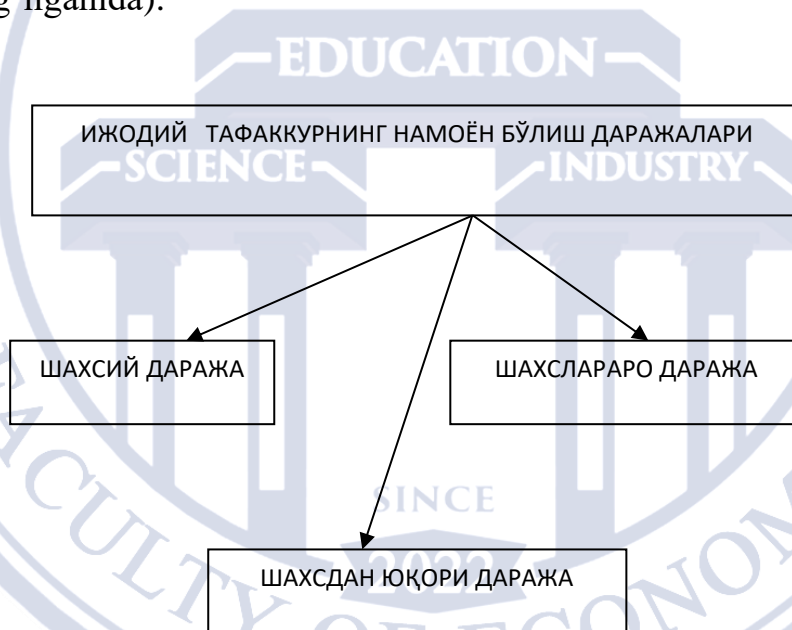
Tadqiqotchilik loyiha-konstruktorlik ishlanmalari. Amaliy tadqiqotlardan farqli o'laroq ular konkret texnik vazifani bajarish maqsadini ko'zlaydi. Bu, masalan, biron-bir apparat yoki inshoot loyihasini yaratish, ishlab chiqarishning texnologik sxemalarini tayyorlash bo'lishi mumkin. Tadqiqotchilik ishlanmalari odatda biron-bir printsiptal yangi ilmiy bilimlarni olish yo'lidagi izlanishlar bilan bog'liq bo'lmaydi, lekin konkret loyiha-konstruktorlik vazifalarini yechish uchun fundamental va amaliy fan natijalaridan foydalanishga qaratilgan tadqiqotlar o'tkazishni talab etadi. Bu yerda gap **kashfiyotchilik** haqida emas, balki **ixtirochilik** haqida boradi. Fundamental va amaliy tadqiqotlarda olim amalda mavjud bo'lgan, lekin noma'lum narsa yoki hodisani tavsiflash va tushuntirishga harakat qilsa, loyiha-konstruktorlik ishlanmalari ustida ishlovchi ilgari mavjud bo'lmagan narsani o'ylab topish va yaratish haqida g'am chekadi. Birinchi holda narsani tabiat yoki inson qanday qilib yaratganligini bilish va tushunish kerak bo'lsa, ikkinchi holda narsani qanday yaratish mumkinligini bilish va tushunish talab etiladi. Bu holat

² Қаранг: Саифназаров И., Никитченко Г.В., Қосимов Б.У. Илмий ижод методологияси. Ўқув қўлланмаси – Тошкент: Янги аср авлоди, 2004.

³ Қаранг: Лейбниц Г.В. Сочинения в 4-х т. Т. 1. М, 1982. С. 16.

tadqiqotchilik loyiha-konstruktorlik ishlanmalarining fan tizimidagi alohida o'rnini belgilaydi. Ular, bir tomondan, ilmiy faoliyatning alohida turi sifatida qaralishi mumkin, boshqa tomondan esa–texnik va texnologik vazifalarni «tayyor» ilmiy bilimlar asosida yechishdan iborat bo'lgan muhandislik faoliyati sifatida amal qiladi.

Masalan, aerodinamika sohasidagi fundamental tadqiqotlar gaz muhitida gazlar va jismlar harakatining qonuniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Olimlar aerodinamik jarayonlarning mohiyatini tushunishga harakat qilib modellar va nazariy sxemalarni tuzadilar, umumiy teoremlarni ta'riflaydilar. Aerodinamika sohasida amaliy tadqiqotlar muayyan amaliy vazifalarni yechish nazariyasini yaratish maqsadida olib boriladi. Mazkur tadqiqotlarda qanot nazariyasi, vint nazariyasi, samolyot dinamikasi, aerodinamik vibratsiyalar nazariyasi va hokazolar rivojlantiriladi. Nihoyat, tadqiqotchilik ishlanmalari konkret uchish apparatlarining loyihalarini yaratishda qo'yiladigan texnik vazifalarni yechishga qaratilgan tadqiqotlarni o'tkazish bilan bog'liqdir. Bunda aerodinamikaning o'zidagina emas, balki fanning boshqa sohalaridan ham ma'lumotlarni keng jalb qilishga to'g'ri keladi (masalan, kimyodan–berilgan xossalarga ega bo'lgan alohida sun'iy materiallarni ishlatish zaruriyati tug'ilganida).

Gipoteza ilmiy tadqiqotning maqsadini belgilab, amaliy konstruktorlik, kashfiyotchilik sohalarida ham o'zining muhim ro'li va ahamiyatini saqlab qoladi.

ADABIYOTLAR:

1. Сауров С. Ю. Научная гипотеза в контексте методологии естествознания / С. Ю. Сауров. - Киров : ВятГГУ, 2009 (Киров : Старая Вятка). - 166 с.
2. Saifnazarov I., Nikitchenko G.V., Qosimov B.U. Ilmiy ijod metodologiyasi. O'quv qo'llanmasi – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.
3. Лейбниц Г.В. Сочинения в 4-х т. Т. 1. М, 1982. С. 16.